

נאמנות חילונית וגוי בענייני כשרות

הקדמה

- א. נאמנות מוכר ובעל הבית
 - ב. אכילה במקום שבעל הבית אינו מקפיד על הלכות כשרות
 - ג. גדרי נאמנות מחמת היכרות וידיעה - "קיים לה פְּגָנָה"
 - ד. נאמנות מי שאינו שומר תורה ומצוות בכשרות מדין "קיים לה פְּגָנָה"
 - ה. ההסתמכות על דין "קיים לה פְּגָנָה" להטיל ספק או גם להכריע בוודאות?
 - ו. הנאמנות מדין "קיים לה פְּגָנָה" באב ובנו ובני זוג או גם בכל מי שמכיר אישית?
 - ז. נאמנות מדין "קיים לה פְּגָנָה" - דברי הפוסקים
 - ח. נאמנות לנכרי מדין "קיים לה פְּגָנָה"
 - ט. האם נאמנות מדין "קיים לה פְּגָנָה" מועילה גם כלפי אחרים?
 - י. נאמנות מדין "קיים לה פְּגָנָה" ביחסי כהונה
- סוף דבר

הקדמה

לרבים משומרי המצוות יש קרובי משפחה שאינם מקפידים על כשרות מאכליהם. מציאות זו מעוררת לעיתים קרובות את השאלה, מה הדין כאשר מתארחים בבית שאין בו הקפדה על כשרות - האם אפשר לסמוך על בעל הבית המבטיח שהמאכלים המוגשים על השולחן כשרים למהדרין? שאלה דומה נשאלת כאשר יש ליהודי היכרות רבת שנים עם נוכרי, והוא מכירו אישית ויודע שאינו משקר בשום פנים ואופן, האם מותר להסתמך על דבריו שהאוכל שהוא מגיש כשר?

א. נאמנות מוכר ובעל הבית

במשנה במסכת חולין (פ"ז מ"א) נחלקו חכמים ורבי מאיר האם אפשר להאמין לטבחים שניקרו מהבהמה את גיד הנשה והחֵלֶב האסורים באכילה: "אין הטבחים נאמנים על גיד הנשה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים נאמנים עליו ועל החלב". במסכת עבודה זרה (לט, ב) מובא חידוש נוסף: "תנו רבנן, אין לוקחים בסוריא לא יין ולא מוריים ולא חלב ולא מלח סלקונדרית ולא חילתית ולא גבינה אלא מן המומחה, וכולם אם נתארח אצל בעל הבית מותר". ופירש רש"י: "שחנוונים שבסוריא חשידי דלא קפדי על לפני עיור לא תתן מכשול, ומזבני לישראל דברים שלקחו מן הגוי. מיהו אינהו גופייהו לא אכלי איסורא, הלכך אם נתארח אצלו מותר לאכול עמו". להלכה פסק הרמב"ם (מאכלות אסורות פ"ח הל' ז-ח) "נאמן הטבח על גיד הנשה כשם שנאמן על החֵלֶב. ואין לוקחים בשר מכל טבח, אלא אם היה אדם כשר ומוחזק בכשרות הוא ששוחט לעצמו ומוכר ונאמן. במה דברים אמורים בחוצה לארץ, אבל

בארץ ישראל בזמן שכולה ישראל לוקחים מכל אדם". אולם בהמשך דבריו (פי"א הל' כא) כתב הרמב"ם: "בזמן שהייתה ארץ ישראל כולה לישראל היו לוקחים היין מכל אדם מישראל ואין חוששים לו, ובחוצה לארץ לא היו לוקחים אלא מאדם שהוחזק בכשרות. ובזמן הזה אין לוקחים יין בכל מקום אלא מאדם שהוחזק בכשרות, וכן הבשר והגבינה וחתיכת דג שאין בה סימן". הראב"ד על אתר השיג: "אמר אברהם, זו אינה משנה, שאין עמי הארץ חשודים להחליף ולא למכור דבר האסור אלא אם כן נחשד". מרן השלחן ערוך פסק (יו"ד סימן קיט סעיף א) כשיטת הראב"ד: "החשוד לאכול דברים האסורים, בין אם הוא חשוד באיסור תורה בין אם הוא חשוד באיסור דרבנן, אין לסמוך עליו בהם. ואם נתארח עמו, לא יאכל משלו מדברים שהוא חשוד עליהם". ודייק הש"ך (ס"ק א) מדבריו: "משמע דהא דלא סמכינן עליו היינו דוקא בידוע שהוא חשוד. אבל בסתם ישראל סמכינן עליו אפילו באיסור דאורייתא, וכמו שכתב הטור, במה דברים אמורים בחשוד, אבל בסתם כל אדם הוא בחזקת כשר לאכול עמו. וכן דעת הראב"ד בהשגות (סוף פרק יא ממאכלות אסורות). ולא כדעת הרמב"ם (והוא היש אומרים שהביא הרב [הרמ"א], דסבירא להו) דבעינן דוקא שיכירו אותו שהוא מוחזק בכשרות. וכן כתב בדרכי משה, דהמנהג אינו כדעת הרמב"ם אלא דמחזיקים כל אדם בחזקת כשרות. עכ"ל".

עוד פסק השו"ע (שם סע' ז) "מי שהוא מפורסם באחת מעבירות שבתורה, חוץ מעבודה זרה וחילול שבת בפרהסיא, או שאינו מאמין בדברי רבותינו ז"ל, נאמן בשאר איסורים". ומבואר שניתן לסמוך גם על החשוד על אחד מעבירות התורה באיסורים שלא נחשד עליהם [מלבד עבודה זרה או חילול שבת, שהחשוד עליהם נחשב משומד לכל התורה, כדברי הש"ך (שם ס"ק טו) ואי אפשר לסמוך עליו כלל]. ולכן כל זמן שלא נחשד על מאכלות אסורות אפשר לסמוך עליו.

אולם הרמ"א (שם סע' א) הביא להלכה את דברי הרמב"ם: "ויש אומרים אפילו ממי שאינו חשוד, רק שאין מכירים אותו שהוא מוחזק בכשרות, אסור לקנות ממנו יין או שאר דברים שיש לחוש לאיסור. וכתב הט"ז (ס"ק ב) "בדרכי משה כתב אמנם המנהג אינו כן אלא מחזיקין כל אדם בחזקת כשרות. וכיון שלא כתבו הרב [הרמ"א] כאן, משמע שאין לנהוג כן. ונכון הוא, בפרט שאנו רואים קלקול הדורות ולא איכשר דריי". כלומר, הרמ"א השמיט מהגותיו על השלחן את מה שהזכיר בחיבורו דרכי משה שיש להחזיק כל אדם בחזקת כשרות. ויש ללמוד מכך שהכריע למעשה כדעת הרמב"ם שאין לקנות אוכל אלא ממי שמוחזק בכשרות, ובפרט לאור "קלקול הדורות" שבעטיו אין לסמוך על מי שאין לו חזקת כשרות.

בסיום דבריו כתב הרמ"א: "אבל אם נתארח אצלו אוכל עמו". וביאר הש"ך (ס"ק ד) "דלא גרע ממי שהוא חשוד למכור דברים האסורים, שכתבו הטור והמחבר (שם

סע' ב) שאם אינו חשוד לאכול דברים אסורים אבל הוא חשוד למוכרם מתארח אצלו ואוכל עמו". הש"ך הוסיף וביאר את לשון הרמ"א "אם נתארח", שאין הכוונה "דלכתחילה אסור להתארח אצלו כדי לאכול עמו, דהא אפילו בחשוד למכור כתבו הטור והמחבר דמתארח אצלו ואוכל עמו, אלא כיון דהמחבר נקט אם נתארח לאשמועינן דאפילו דיעבד שנתארח אסור לאכול עמו, נקט נמי הרב אם נתארח".

לסיכום: קניית מאכלים - לדעת השו"ע, מותר לקנות מאכלים מכל אדם בתנאי שאינו חשוד לאכול דברים אסורים, ואפילו אם אינו ידוע כמוחזק בכשרות. אולם לדעת הרמ"א מותר לקנות מאכלים רק אצל מי שידוע כמוחזק בכשרות.

אכילה - בשו"ע אסר לאכול אצל החשוד לאכול דברים אסורים, והרמ"א כתב שאם נתארח בביתו של מי שאינו חשוד לאכול דברים אסורים אך גם אינו מוחזק בכשרות רשאי לאכול אצלו.

ב. אכילה במקום שבעל הבית אינו מקפיד על הלכות כשרות

בשו"ת אבני ישפה (ח"א סימן קמג) הביא את הכרעת הרמ"א "אבל אם נתארח אצלו אוכל עמו", ודברי הש"ך (ס"ק ד) שהיתר זה הוא לכתחילה, והקשה: "כיון דכל אדם יש לו חזקת כשרות יכולים לאכול אצל כל אדם בביתו כיון שהוא לא מוכר, ואם כן צ"ע למה נהוג לדקדק לאכול רק אצל אנשים שמכירים אותם?" ותיריך: "רוב המון העם סומכים על השגחה מפוקפקת וחושבים שסגי בכך, ואם כן דמי למה שכתב הרמ"א (יו"ד סי' קיט סע' ז) דדבר שלא משמע להו לאינשי שהוא עבירה אינו נאמן עליו. ועל כל פנים פשוט שאי אפשר להתארח אצל כל אדם, כי הוא אומר בלב שלם שהאוכל כשר כי לדעתו זה נחשב כשר בהשגחה מועטת". דהיינו, היות ויש חשש שהמארחים סומכים על כשרות בהשגחה מפוקפקת, ובשל כך הם טועים לחשוב שהאוכל כשר בעוד שהאמת היא שהדבר לא ברור די הצורך - הרי זה דומה לפסק הרמ"א שאין נאמנות על "דבר שלא משמע להו לאינשי שהוא עבירה".

עוד תירץ בשו"ת אבני ישפה "לפי מה שכתב הרמ"א (שם סע' א) דלקנות שרי רק אצל אדם שמכירים אותו, אם כן אף על פי שהוא מתארח בביתו כיון שהוא קנה את האוכל מוכן לאכילה אם כן שוב הוי כאילו שהוא קונה ולא מתארח, וצריך לקנות רק מאדם שמכירים אותו".

להלכה הביא האבני ישפה את הכרעת הגרי"ש אלישיב: "בזמנינו הדור פרוץ בכשרות, ולכן אין לסמוך על כל אדם לומר שיש לו חזקת כשרות שיהיה מותר להתארח אצלו. ולכן המסקנה לדינא נראה שאין לאכול בזמנינו שהדור פרוץ בכשרות אלא רק אצל אדם שידועים בו שהוא מדקדק בכשרות". בהמשך דבריו הביא את מכתבו של הגר"ש ואזנר אליו (שנדפס גם בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' צ) שהכריע כדעת הבכור שור (ע"ז

לט, ב) כי לכתחילה "מי שחשוד על איסור אסור לאכול עמו אפילו דברים מותרים שמא יאכילנו דברים אסורים, דמשמע מזה דמעיקר הדין הוא", ובדיעבד "אם עבר והתארח אצלו לא הצריכו לבטל הארחתו, אלא יאכל הוודאי מותר".

רבי חיים דוד הלוי, רבה של תל אביב, דן בשו"ת עשה לך רב, כיצד לנהוג למעשה כשמתארחים אצל חילונים. בחלק ה' סי' יט הוא נשאל "האם יכולים להאמין ליהודי חילוני שאומר שהאוכל או העוגה נעשו בכלים, סירים, תבניות שלא נגעו בהם לא בשר ולא חלב, או שנגע בהם חלב ולא בשר ולהיפך. זאת אומרת שהכלים הם או פרווה או בשריים או חלביים, ולאכול אותו מאכל". ופסק: "אם מדובר על בעל חנות חילוני פשוט ביותר שאינו נאמן כלל ועיקר, שכן חשוד הוא מתוך רצונו להשתכר ולהרוויח. וגם אדם פרטי בביתו שהוא עצמו חשוד על ענייני כשרות דינו כמוכר בחנות. ויש ללמוד זה ממשנה דדמאי (פ"ד מ"א) שדין הלוקח מן החשוד כדין האוכל אצלו בביתו, עיין שם. ופשוט שבבית אדם חילוני קשה ביותר לטעום דבר מאכל, וביחוד בזמנינו שכל מצרכי המזון הם מורכבים ביותר, ויש חשש אפילו בחתיכת עוגה, אלא אם כן כל מרכיביה נמצאים תחת השגחת רבנות מוסמכת". ובחלק ח סי' מז כתב הרב הלוי בנדון המתארח בבית שאינם שומרי מצוות: "עניין טבילת כלים, הרי ניתן בפשטות להניח שכלים אשר משתמשים בהם בארץ ישראל הם תוצרת ישראל ואינם צריכים טבילה, אלא אם כן תהיה בטוח שכלי מסוים הוא בודאי תוצרת חוץ, ומן הספק אין לך צורך לחשוש שיש ללכת אחרי הרוב, וביחוד בכלים שאינם כלי מתכות חיובם לכולי עלמא אינו מן התורה, וספק דרבנן להקל. לגבי תה לא ידעתי מה ספק מתערור כך, הרי תה וקפה מותר לשתות אפילו בבית גוים (עיין בבן איש חי שנה שניה פרשת חקת אות טז). ולגבי פירות, קליות וכדומה, הרי שאתה יכול מבלי שמארחיך ירגישו להפריש מהם תרומות ומעשרות בנוסח המקוצר ביותר כדי שלא להביכם, ואת הפרי המופרש לתרומות ומעשרות תעלים בחכמה ונחת. לגבי עוגות אני מניח שבכל בית יש כלים מיוחדים לכך, ואין אתה צריך לחשוש מהכלים, ואם בגלל החומרים שמהם נעשית העוגה, מן הסתם הם חומרים המצויים למכירה בשוק והם בפיקוח הרבנות וכשרים הם. אך למודעי אני צריך שכל זה במאפה בית, אבל בקונדיטוריות יש חשש גדול שמלכתחילה קונים ביצים שיש בהם דם במחיר מוזל כדי לערבם בעוגות, ולכן יש צורך בהשגחה קפדנית מטעם כל רבנות מקומית על קונדיטוריות. אך כאמור בבית אין לחוש לזה כלל". ובחלק ט סי' יא הבהיר הרב הלוי את פסיקותיו בתשובותיו הקודמות: "בהערתי על סתירה שבין שתי תשובות בדין מהימנות בענייני כשרות שמצא בספרי, אשיבנו בקצרה. התשובה בחלק ה בדין נאמנות של חילוני בענייני כשרות נוטה להחמיר ביותר, והסיבה ברורה שמדובר בה לגבי אדם חילוני שמודה שאין הוא שומר מצוות וגם לא זהיר בכשרות, אלא שמעיד שתבשיל מסוים או עוגה מסויימת נתבשלו או נאפו בכלי חלב או בשר או

פרוה, ושם פסקתי לחומרא משום שאותו אדם אינו שומר כשרות בסיסית. ואילו בתשובתי בחלק ח מדובר היה [וטעות הייתה שלא צויין זאת במפורש, אף כי הוא דבר הלמד מעניינו] בבית שאינם שומרים מצוות אך מעידים על עצמם ששומרים כשרות, ולכן היינו צריכים לחפש סיבות מספיקות להחמיר ולא נמצאו, ואדברה מצאנו דרך היתר מכל אותם טעמים שנתבארו שם, ובאותם מקרים בלבד. יצויין שאותה תשובה עוסקת באדם המוזמן לבקר בבית אחותו שאינה שומרת מצוות דרך כלל אבל מצהירה באוזני אחיה שהבית שלה כשר, ויש במחנה ישראל כיום בתים רבים כאלה”.

וסיים: “לסיכום, אין ספק שבבית חילוני ממש, שאף בכשרות אינם זהירים, פשוט שאסור לאכול, אפילו עוגה [אבל תה וקפה פשוט שמוותר], וכל שכן בישולים אחרים. אבל אדם המצהיר שביתו כשר, אף אם בדרך כלל אינו שומר מצוות, יש דברים שנתבארו בחלק ח ס’ מז שאפשר לאכול, ולפחות מפני דרכי שלום”.

ג. גדרי נאמנות מחמת היכרות וידיעה - “קִים לַהּ בְּגִיָּה”

כיצד יש לנהוג כשמתארחים בבית שלא מקפידים בו על כשרות המאכלים, אבל מכירים את בעל הבית ויודעים בבירור שאינו משקר בדבריו - על פי המסופר במסכת כתובות (פה, א) על אשה שנתחייבה שבועה בבית דינו של רבא, ואשתו של רבא [שהיתה בתו של רב חסדא] אמרה לו “ידענא בה דחשודה אשבועה” - יודעת אני בה שהיא חשודה על שבועת שקר, ובשל כך לא נתן רבא להשביע את אותה אשה אלא את התובע אותה. ואילו בפעם אחרת, כאשר לפני רבא ישבו רב פפא ורב אדא בר מתנא “אייתו ההוא שטרא גביה” - הובא לפניהם שטר לגבייה, וכאשר רב פפא אמר לרבא “ידענא ביה דשטרא פריעא הוא” - יודע אני שהחוב בשטר זה פרוע, שאל אותו רבא: “איכא איניש אחרינא בהדיה דמר” - האם יש אדם אחר שיכול לשמש כעד יחד אתך. וכאשר רב פפא השיב: “לא”, אמר לו רבא: “אף על גב דאיכא מר, עד אחד לאו כלום הוא”. ולשאלת רב אדא בר מתנא לרבא: “לא יהא רב פפא כבת רב חסדא” - מדוע אינך מאמין לעדות רב פפא כשם שהאמנת לעדות אשתך, בת רב חסדא, השיב רבא: “בת רב חסדא קִים לַהּ בְּגִיָּה, מר [רב פפא] לא קִים לַהּ בְּגִיָּה”.

מדברי הגמרא נלמד, כי יש נאמנות לעדות מדין “קִים לַהּ בְּגִיָּה”, דהיינו מחמת היכרות וידיעה ברורה שהעד דובר אמת. וביאר המאירי (כתובות, שם) כי אשת הדיין המעידה לדיין, או כל אדם שהדיין יודע בו בבירור שיכול לסמוך עליו, הרי זה כידיעת עצמו.

הרי”ף (שם) הביא בשם גאון אחד “דהאידנא לא אפשר לדיין למימר קִים לַהּ בְּגִיָּה, דלא בריר לן קִים לַהּ בְּגִיָּה היכי הוי”. וכן נפסק ברמב”ם (הלכות סנהדרין פכ”ד

ה"א) ובשו"ע בהלכות דיינים (חו"מ סי' טו סע' ה) כי יש לדיין לדון על פי הדברים שדעתו נוטה, אבל "משרבו בתי דינים שאינם הגונים, הסכימו שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה".

החפץ חיים (הלכות רכילות, כלל ו סע' ו-ז) דן בגדרי הנאמנות מדין "ק'ים ל'ה ב'ג'נה" בנדון קבלת רכילות מאדם שנאמן עליו "כבי תרי", ובאופן שמכיר אדם זה שאינו משקר, והסיק למעשה כי "בזמן הזה לפי הסכמת הפוסקים אין אפשרות לומר על אדם שנאמן לו שלא ישקר. על כן אסור לו לקבל דבריו בשום אופן רק לחוש בלבד".

ד. נאמנות מי שאינו שומר תורה ומצוות בכשרות מדין "ק'ים ל'ה ב'ג'נה"

על פי דברי הגמרא בכתובות, שמאמינים לאדם שידוע ומכיר בו שאינו משקר מדין "ק'ים ל'ה ב'ג'נה", דנו הפוסקים האם ניתן להסתמך על דין זה גם בנושאי איסור והיתר וכשרות.

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' נד) חידש להתיר מחמת דין "ק'ים ל'ה ב'ג'נה" לאדם מבוגר שגר אצל בנו או בתו שאינם שומרי תורה ומצוות להסתמך עליהם בענייני כשרות, הגם שעל פי ההלכה אינם נאמנים בזה, היות והוא יודע ומכיר בהם שאינם משקרים: "בהיותי במוסקבה בשנת תרצ"ד נשאלתי בדבר שהאבות ניזונים במדינה הזאת בעוונותינו הרבים על שולחן בניהם ובנותיהם האוכלים נבלות וכל דבר איסור, ורובם הם כופרים בה' ובתורתו, ושבקי היתרא ואכלי איסורא. ואם כן אין נאמנים על איסורים, ואין להאבות החלושים והזקנים עצה איך לאכול בשר כשצריכים לבריאותם וגם לא כל דבר מבושל. וחידשתי שיש מקום להקל להרבה אנשים, באם האב יודע וק'ים ל'ה ב'ג'נה דבתו וכלתו שלא ישלוחו באיסור משום דמכיר טבעה בידיעה ברורה, על ידי שניסה אותה הרבה פעמים וראה שאינה מכשילתו מטעם שאינה רוצה לצערו, או שטבעה שלא להעביר אחרים על דעתם, יכול לסמוך עליה ולאכול מה שמבשלת בעדו מבשר וכל דבר כשאמרה לו שהוא מבשר כשר ובכלים שהזמינה עבורו, משום שלא נכנס זה בגדר נאמנות אלא בידיעה עצמית שהוא כראיה ממש, כיון שידוע בבירור שאינה משקרת לו".

והוסיף בביאור הדברים: "וצריך לומר דמצד נאמנות, היינו שאינו יודע בידיעה עצמית שאינו משקר רק מחמת שהוא צדיק וחסיד יודעין שלא משקר ויש להאמינו - אינו כלום להאמינו ביחיד, דהתורה נתנה גבול שאף משה ואהרן אין נאמנים ביחיד לדיני ממון כמו כל אדם שהם בחזקת כשרות, ולא ניתנה תורה לשיעורים שכל אחד יאמין מי שרוצה, ולכן כל כח הנאמנות נתנה תורה לכל איש שסתמו הוא בחזקת כשרות כמו לצדיק וחסיד היותר גדול בעולם כמשה ואהרן, והצריכה דווקא שניים.

אבל זהו רק מדין נאמנות, שלא מכיר האיש וטבעו ומידותיו בעצם רק מצד חזקתו. אבל אם יודע ומכיר את האיש בעצם מצד טבעותיו ומנהגיו, שניסהו הרבה פעמים וראה שאינו משקר, אין זה מצד נאמנות אלא הוא כראיה ממש, כיון שהוא ידיעה עצמית שיודע ומכירו שלא מצד חזקות”.

מכח חידוש דין זה הכריע רבי משה למעשה שכאשר אדם מכיר ויודע שבתו או כלתו לא יכשילוהו במאכלות אסורות הוא רשאי לאכול את המאכלים שהן תבשלה עבורו, כי לא מסתמכים על עדותה אלא על ידיעתו הנחשבת כראיה, וזאת אע”פ שאין להם נאמנות רגילה שהרי הם מחללי שבת וכופרים בה’. עם זאת, האגרות משה הסתמך על נאמנות מדין “קִים לַה בְּגִיָּה” רק בשעת דחק גדול ולאנשים החלושים וזקנים: “ואף שכתבו הרי”ף והרמב”ם [לעיל אות ג] דבזמן הזה אין דנים דין קִים לַה בְּגִיָּה, מסתבר שהוא רק בדניי ממון ולא באיסורים שאין בזה דין בית דין. ולכן בשעת הדחק ולאנשים חלולים יש להקל אם יודע בבירור שקיים ליה בגוה מצד טבעותיה ומנהגיה באיזה נסיונות שלא תכשילהו לסמוך עליה ולאכול ממה שמבשלת בעדו ואמרה שעשתה בהכשר, אבל לאחרים ושלא בשעת הדחק ולבריאים יש להחמיר”.

על חידושו של רבי משה הקשה בספר בדי השולחן (הלכות אבלות י”ד סי’ סז) שצ”ס א, ביאורים ד”ה מתאבלין) מהמעשה המסופר בגמרא בפסחים (ד, א) על רב חייה שהתחיל לנהוג במנהגי אבלות על סמך דברי רב שרמז לו שאביו ואמו נפטרו. ממעשה זה נקבע להלכה בשולחן ערוך (שם) “מתאבלים על פי עד אחד” ואין צורך בעדות שני עדים, כפי שביאר בבדי השולחן (שם ס”ק א) “ואין צריך שני עדים להחזיק שמת קרובו, משום דבמילתא דעבידא לאגלווי לא משקרי אינשי שירא שמא יתברר שקרו, והכא נמי שמא יבוא הקרוב ויתברר ששיקר זה בהגדתו”. והקשה בבדי השולחן, כי לפי חידושו של רבי משה “דהיכא דקִים לַה בְּגִיָּה דעד אחד שאינו משקר נאמן אף במקום דבעינן שני עדים, מה הראיה מעובדא דרב חייה ורב, דהא אפשר לומר דשאני התם דהוה קִים ליה לרב חייה בְּגִיָּה דרב דלא משקר. ואף שביאר שם באגרות משה דהך קִים ליה דלא משקר שייך רק כשנמצא אצלו בתמידות עד שמכיר היטב בטבעו, כגון בעל באשתו ואב בבנו וכהאי גוונא, אבל כל שאינו נמצא אצלו בתמידות לא חשיב כקִים ליה אף שהוא צדיק וחסיד. הרי רב תלמידו דרב חייה היה, ושפיר יש לומר דהוה קִים ליה לרב חייה ברב דלא משקר”. כלומר, מתוך פסק השולחן ערוך יש לכאורה הוכחה כי רב חייה נהג במנהגי אבלות בגלל שעד אחד נאמן בהלכות אבלות, ומהטעם שנתבאר לעיל, ולא בגלל שסמך על דברי רב מדין “קִים לַה בְּגִיָּה”. וצ”ע.

ה. ההסתמכות על דין "קיים לה בְּגִיָּה" להטיל ספק או גם להכריע בוודאות?

ידידי רבי משה שטרנבוך דן בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן תל) האם בעל תשובה שאשתו עדיין לא חזרה בתשובה ראוי לסמוך עליה בענייני נידה: "נדרשתי מבעל תשובה השומר שבת ורוצה לשמור טהרת המשפחה, אבל אשתו עדיין לא זכתה לשוב בתשובה והיא רחמנא לצלן בסורה עומדת ולועגת עליו שהוא שומר תורה, ומכל מקום אומרת שתהא נאמנת לו ולא להקב"ה רחמנא לצלן ותעשה רצונו בפניו לשמור שבת ונידה, ושואל אם מותר לו לסמוך עליה מדין תורה, ואמנם מכירה היטב, ובלבו ברור לו כשמש שהיא לא תרמה אותו, אבל שואל דין תורה מהו, אם מותר לו לגור עם אשתו. ואם נפסוק שאינה מותרת לו אסורה אפילו ביחוד, ולא דמי לנידה שעתידיה ודאי להיטהר ועל כן מותרת ביחוד גם כשהיא נידה, דהכא שאסורה לו בלי גבול עד שתחזור בתשובה צריך לפרוש ממנה, כמבואר ביו"ד סוף סי' קפז. ונפשו בשאלתו למצוא לו היתר, ומצפה בס"ד שבסוף תחזור בתשובה".

רבי משה שטרנבוך תמה על חידושו של האגרות משה להסתמך על נאמנות האשה מדין "קיים לה בְּגִיָּה": דהתם [במסכת כתובות, במעשה שרבא סמך על אשתו] מועיל רק לעניין להטיל ספק ולחשוש אבל לא לעניין להאמין בוודאות שכן כשצריך ברור, והיאך נאמין מחלל שבת להקל". כלומר, רבא הסתמך על נאמנות מדין "קיים לה בְּגִיָּה" רק כדי ליצור ספק בנאמנותה של אשה שהייתה צריכה להישבע [ומחמת זה הטיל את השבועה על שכנגדה], אבל מהיכי תיתי שנסתמך על נאמנות מדין "קיים לה בְּגִיָּה" להכריע בוודאות, וכגון בנדון דידן שעל פי נאמנות זו נקבע בוודאות שהבשר כשר ומותר באכילה?

מאידך גיסא, רבי משה רצה להביא ראיה שאפשר להכריע בוודאות בהסתמכות על דין "קיים לה בְּגִיָּה" מסוגיית הגמרא בכתובות (כב, ב) "גבי עדים תרי ותרי, באומרת ברי לי נאמנת, ופירש הר"ן ברי לי אילו היה קיים היה בא, הרי שמועיל אפילו באשת איש כחזקה". כוונתו למתבאר שם בדין שני עדים שאומרים שהבעל מת ושני עדים אחרים שאומרים שלא מת, והאשה נישאה לאדם אחר, שהיא לא צריכה לצאת ממנו ואף שיש ספק האם בעלה הראשון מת. והקשו שם מדוע היא לא חייבת להביא קרבן אשם תלוי, שהרי יש ספק איסור כרת שמא בעלה חי. ותירצו כי היא אומרת "ברי לי שהבעל מת", ופירש הר"ן: "ברי לי אילו היה קיים היה בא", ולכאורה מוכח מכאן שהאשה סומכת על היכרותה עם בעלה ו"קיים לה בְּגִיָּה" שאילו היה חי ודאי היה מגיע, ונאמנות זו היא הכרעה ודאית הפוטרת מהבאת קרבן אשם תלוי. ולפי זה הסיק רבי משה שטרנבוך: "ואם כן גם כאן אף שנוגע לאיסור נידה שהוא בכרת יש לסמוך להקל אם באמת ברי לו מדבריה והיא נאמנת לו כתרי שיכול לסמוך עליה

לעצמו, כיון שקיים לו ואין לו ספק, ואם כל פעם עומד בדעתו שברי לו כשניים ואין לו בזה שום נדונד ספק, לכאורה היה אפשר לצדד להתיר לו לגור עם אשתו.

אולם לבסוף דחה בתשובות והנהגות את הראיה מהגמרא בכתובות: "ברם נראה דיש לחלק בפשיטות, דהראיה מדברי הר"ן דטענת "אילו היה קים היה בא", היינו כשברי לה וגם יש כת עדים המסייעת ואומרת שמת וגם יש כאן "מתוך חומר שהחמרתה עליה בסופה שבבוא בעלה תיאסר על שניהם - הקלתה עליה בתחילתה", ומהני כבירור. אבל שהבעל יסמוך על האמנת כופרת שתעשה כדין תורה לא מהני. ואף שטוען ברי אינו כלום".

ולמעשה החמיר שלא להסתמך על דיבורה של האשה אף ש"קים לו" שאינה משקרת, היות ואין מסתמכים על נאמנות מדין "קים לה בְּגִיָּה" בזמן הזה: "ובעיקר דינא דברי לי כבי תרי דמועיל, עיין בחפץ חיים [לעיל אות ג] שבזמן הזה אין לומר דינהי 'מהימן לי כבי תרי', ורק כשזה לחומרא מחמירנו. ובפרט שאמרו חז"ל כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, עיין ר"ן בנדרים (ח, א). וכאשר גר עמה קשה לו הפרישה וממהר להאמינה. וכשאינו לו אסמכתות ברורות על נאמנותה כבי תרי אין מקום להקל אף דעסקינן בבעל תשובה כהנ"ל, ואף כשיש לו אסמכתות ברורות לא רצייתי להכריע בזה עד שנשמע הכרעת גדולי הוראה בזה".

ו. הנאמנות מדין "קים לה בְּגִיָּה" באב ובנו ובני זוג או גם בכל מי שחכיר אישית?

רבי משה פיינשטיין כתב תשובה נוספת (אגרות משה ח"ב סי' מג), שבה חידד את חידושו להסתמך על נאמנות מדין "קים לה בְּגִיָּה" רק במקום שיש ידיעה והכרה ברורה, כדוגמת אב המכיר את בנו או כלתו, או בעל המכיר את אשתו. הוא דן "בדבר אחד שאינו שומר מצות התורה וגם מחלל שבת, אבל בני העיר מחזיקים אותו לאיש נאמן מאוד שברור להם שלא ישקר, וגם מעלת כב' מחזיק אותו לנאמן, והוא מוכר בשר, אם יש להאמינו כשאומר שמה שנתן להלוקח הרוצה דוקא בבשר כשר הוא בשר כשר". וכתב: "הנה בעצם הא ליכא נאמנות למחלל שבת בפרהסיא אף כשהוא לתיאבון, כדאיתא בשו"ע (יו"ד סי' קיט סע' ז). ונשאר רק מצד שמכירים אותו שאינו משקר, שלכן אף שאין לו נאמנות מדין נאמנות התורה אולי יש להאמינו מדין קים לה בְּגִיָּה, שחידשתי בספרי אגרות משה (חלק יו"ד סי' נד) מטעם שאין זה ענין נאמנות אלא ידיעה עצמית שהוא כראיה ממש, והוכחתי זה מהא דכתובות (פה, א), עיין שם. אבל על זה צריך ידיעה ברורה, כהא דבעל שמכיר את אשתו שהוא איתה תמיד כעובדא דרבא שהאמין לבת רב חסדא אשתו, וכאב את בנו כעובדא דרב פפא ואבא מר בנו, שהם מצד הרבה דברים שראו תמיד והכירו שטבעם שלא לשקר, ולא

מצד איזה פעמים שיש לתלות שהיה לו איזה טעם שלא לשקר בפעמים ההם, ואולי היה זה בכוונה כדי שיחזיקוהו לאינו משקר ויסמכו עליו“.

משום כך פסק האגרות משה: “ידיעת בני העיר את האיש ההוא לאינו משקר ודאי לא שייך שידעו בידיעה ברורה כראיה ממש. דאף שאמר איזה פעמים למעלת כב' שאינו רוצה לאכול בשר שעברו ג' ימים אף בהודח שאין לו עבורו בשר, ודאי יש לתלות בהרבה דברים שטוב לפניו לומר עתה האמת, אבל כשיזדמן שאין לו צורך להגיד האמת אפשר שישקר, כגון שיחסר לו בשר כשר יתן להלוקחים בשר נבלה בידעו שיסמכו עליו ולא יחקרו אחריו. וכבר ידוע הרבה מעשים באנשים שהחזיקום לנאמנים, ולבסוף נודע שמכרו בשר נבלה. ולבד זה הא חזקה לומר על מי שאינו משקר מצד טבעו בלא יראה מהשי"ת, שגם עתה לא משקר ודאי לא שייך, כי הרבה פעמים משנה האדם את טבעו בעצמו ובהשפעת אחרים ומצד תאוות אחרות. אלא רק באב את בנו ואיש את אשתו, שהידיעה היא תמידית. ומטעם זה גם שם לא אמרתי להתיר אלא לאנשים חלושים ובשעת הדחק, משום דאולי ידיעתו היא מזמן שיש לחוש שהוחלף טבעו. והכא שהידיעה ודאי אינה תמידית, ויותר נוטה שאין להחשיב זה לידיעה ממש, אין לסמוך על זה כלל אף בשעת הדחק, וצריך להעמיד משגיח בחנותו“. מדברים אלו נראה כי רבי משה נקט להלכה, שנאמנות מדין “קים ליה פְּגִיָּה” היא רק באב ובנו וכלתו או בני זוג שיש ביניהם היכרות תמידית, אך לא בכל אדם אחר אפילו אם מכירו אישית.

לעומתו, ידידי רבי אשר וייס הביא בספרו שו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' מט אות ו) את דברי האגרות משה הנ"ל “לחלק בין בן משפחה מדרגה קרובה שמכירו לפני ולפנים ולפיכך יש לו רשות לסמוך עליו, לאדם זר, דלעולם אין להכיר זר בדרך קרובה שמכירים בני משפחה זה את זה, ומשום כך אין להאמינו“, וכתב: “ולענ"ד דחוק הוא זה, וטוב שְׁכֵן קְרוֹב מְאֹד רְחוּק (משלי כז, י), ומהיכי תיתי לחלק בסברא בין זה לזה, ובאמת יש שחברים מכירים זה את זה טוב יותר מבני משפחה“. עם זאת, בהמשך דבריו, הביא רבי אשר “ראיה גדולה“ לחילוקו של האגרות משה בין קרובי משפחה לאנשים זרים מפסק השו"ע (אה"ע סי' קטז סע' זו) “מי שראה אשתו שזינתה או שאמר לו אחד מקרוביו או קרובותיו שהוא מאמינם וסומכת דעתו עליהם, שזינתה אשתו, הרי זה חייב להוציאה“. מקור הלכה זו בשו"ת מהרי"ק (שורש פב). וכתב הבית שמואל (שם ס"ק לג) “כתב מהרי"ק דוקא גברא דגיס [רגיל] בה ומצוי אצלו, כעובדה דש"ס דאיתא שם (כתובות פה, א) דאמר רבא שאני בת רב חסדא דקים ליה פְּגִיָּה טובא, אבל אם מאמין לו מחמת שהוא מוחזק בחסידות ולא קים ליה פְּגִיָּה, לא“. ומוכח איפוא דהלכה זו מושתתת על הא דבת רב חסדא, ולהדיא קבעו המהרי"ק והבית שמואל, דרק בקרובי משפחה דגיס ביה ומצוי אצלו מהני ולא בזולתם“.

אולם הלכה למעשה נקט רבי אשר: "באמת נראה פשוט דאין כוונת הפוסקים בזה דצריך דווקא קרובי משפחה, אלא כל עיקר כוונתם לאפוקי מקרה שאין הנאמנות מושתתת על היכרות אישית בתכונות האישיות, אלא שאומר פלוני נאמן עלי כי הוא מופלג בחסידות, דבזה לא מהני כמבואר בדברי הבית שמואל שם. אבל כל שמתוך היכרות קרובה בטוח באדם פלוני ודעתו סומכת עליו, אין בין קרוב לרחוק".

ונראה שכדעתו נקט גם בבדי השלחן [לעיל אות ד], שכתב בתוך דבריו כי חידושו של רבי משה להסתמך על נאמנות מדין "קים לה בגנה" נאמר גם במעשה שרב חייא הסתמך על רב, ומפורש בדבריו שהנאמנות מתבססת על היכרות קרובה, ואין להבדיל בזה בין בני משפחה למכירים.

ז. נאמנות מדין "קים לה בגנה" - דברי הפוסקים

חידושו של האגרות משה הובא בדברי הפוסקים הבאים אחריו, שנחלקו האם ואימתי יש להכריע כדבריו. רבי יצחק זילברשטיין הסתפק בספרו קב ונקי (יו"ד סי' רלד) לפי חידושו של האגרות משה "האם חולה יכול לסמוך על בנו או בתו שאינם שומרי תורה ומצוות כאומרים לו ששחטו את העוף אצל שוחט פלוני", וכתב: "שמעתי ממורי חמי מרן הגרי"ש אלישיב דאין לסמוך עליהם מאחר והם חפצים בטובת החולה, ולכן אף שלא משקרים אותו בכל זאת אם לא ימצאו את השוחט יערפו את ראש התרנגול ויביאוהו כי לא מאמינים בתורה. ועשו יוכיח, דאף שכיבד מאוד את אביו בכל זאת כשלא מצא בשר כשר ערף כלב והביא לו".

והרב זילברשטיין הוסיף על דברי חמיו: "ואפשר להביא לזה ראייה מהא דאיתא בחולין (ו, א) הנותן לחמותו [שהיא אשת עם הארץ לאפות עיסה בתנור], מעשר את שנותן לה ואת מה שהוא נוטל ממנה, מפני שחשודה שמחלפת [את הלחם שהתקלקל בתנור בלחם שלה שהוא דמאי]. התם כדתניא טעמא, א"ר יהודה רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה. ופירש רש"י, דלטובה מתכוונת. הרי לנו דחשודים לעשות טובה ולהביא אפילו מהאיסור".

רבי משה שטרנבוך דן בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' רנג) בשאלה דומה לנדון האגרות משה: "נדרשתי מבעל תשובה אחד כאן [דרום אפריקה] שהוזמן להתארח אצל אביו, והבטיח לו אביו שישגי עבירו בשר כשר למהדרין. ושואל אם מותר לו לאכול אצלם, אם הוריו נאמנים לומר שקונין מהדרין, או נימא שאין להם נאמנות כיון שהאבא מחלל שבת ודינו כעובד ע"ז, וכן מפורש בשו"ע (יו"ד סי' קיט סע' ז) דאף דבשאר עבירות נאמן כשאינו חשוד אפילו כשמפורסם שעובר מכל מקום בעבודה זרה וחילול שבת אינו נאמן. וכאן שאביו מחלל שבת בפרהסיא רחמנא ליצלן, דלמא אינו נאמן שמכניס לביתו רק בשר כשר למהדרין. והבן בשאלתו אם

מותר לו להאמין לאביו או לא, ואמנם הוא עצמו מכיר באביו וסומך עליו ואף שהוא חופשי יודע בו שלא ישקר להכשילו מסופק מהו דין תורה אם יכול להאמין לו". רבי משה שטרנבוך הביא את חידושו של האגרות משה "שיועיל קים לה בגנה באומדנא ברורה להתיר לו לעצמו", וכתב: "ואף שדעת החפץ חיים [לעיל אות ג] שבזמן הזה אמרינן קים לי רק להחמיר ולא להקל, מכל מקום בעניינינו דהחשש איסור הוא רחוק, ויש כאן חשש איבה וזלזול בכבוד אביו ומוראו, נראה שאין הכרח לחשוש במקום חשש איבה לאיסור. ואפילו מזמין עבורו אוכל כשר למהדרין דוקא, ואינו אוכל בדרך כלל בשר כזה בביתו, אם מכיר אביו ואמו שבטוח שלעולם לא ירמו אותו ומיקל כדעת הגרמ"פ הנ"ל, יש לו על מה לסמוך. אבל עיין בכתובות שם שרבא לא קיבל אפילו את רב פפא כשני עדים אלא את אשתו בת רב חסדא דרק בזה היה חשוב לליהוי קים לי, וצ"ב היטב".

ונראה כי לדעתו מעיקר הדין אין להסתמך רק על נאמנות מדין "קים לה בגנה", וכדבריו [לעיל אות ה] בנידון בעל תשובה הרוצה להסתמך בהלכות נידה על דיבורה של אשתו, היות והחפץ חיים הכריע שבזמן הזה אין להסתמך על נאמנות מדין "קים לה בגנה". אך כאשר שיש נסיבות נוספות להקל, כגון בחשש רחוק שאב יאכיל את בנו אוכל שאינו כשר, וכשיש גם "חשש איבה וזלזול בכבוד אביו ומוראו", ניתן להסתמך על נאמנות מדין "קים לה בגנה".

רבי יצחק זילברשטיין כתב בספרו חשוקי חמד (פסחים קיג, ב) בנדון "חולה המאושפז בבית חולים ואינו יכול לטלפן לרב שימכור חמצו, ומבקש מאדם שאינו שומר תורה ומצוות שילך לרב כדי לעשותו שליח שימכור חמצו לנכרי והסכים, האם יכול לסמוך עליו שבאמת ילך לרב", כי לאור חידושו של האגרות משה "נראה שאם ישלח החולה את בנו או בתו שאינם שומרי תורה ומצוות, ויכתוב הרשאה לרב שימכור את חמצו, והוא יודע וברור לו שאינם משקרים, וגם ביטל חמצו, יכול לסמוך עליהם. ואפשר שאם יאמר לו שימסור את כתב ההרשאה לרב מסוים אשר החולה מכירו, אפשר שיכול לסמוך עליו, כי היא מילתא דעבידא לגלויי על ידי בדיקות ברשימת מוכרי החמץ אצל הרב".

רבי שמאי קהת גרוס כתב (שו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' רפז) על פי חידושו של האגרות משה "נראה לפשוט למעשה, באחד שהיה משגיח כשרות כמה שנים והיה מדקדק בקלה כבחמורה. ואחר כך נתברר לו שאמו היתה נכריה והרי הוא אינו יהודי, האם יש לסמוך עליו על מה שהשגיח עד עכשיו כיון שהיה נכרי. ולפי יסוד האגרות משה הנ"ל יש לסמוך עליו. ולא מטעם נאמנות, דהלא נתברר אחר כך שהיה נכרי ונכרי אין לו נאמנות, אלא כיון שהיה מדקדק בקלה כבחמורה וחשב שהוא יהודי אין זה נכנס בגדר נאמנות אלא בגדר ידיעה עצמית שהוא כראיה ממש, כיון דידענין

בבירור שלא שיקר". וביאר לפי זה "איך סמך יצחק אבינו על יְעֹשׂוּ שאכל מצידו כמו שפירש רש"י, הא היה יְעֹשׂוּ ישראל מומר. ברם להנ"ל ניחא, כיון דְּיְעֹשׂוּ היה מוכן לעשות הכל בשביל כיבוד אב כמו שאמרו חז"ל, והיה נזהר מאוד שלא לגרום לו שום צער, ואם היה יודע יצחק שלא היה עשו נזהר בכשרות המאכלים היה מצטער יצחק. וקים יצחק בְּגִיָּה דעשו שיהא נזהר מאוד כשמכין האוכל בשבילו שיהא בתכלית הכשרות כדי שלא לגרום לו שום צער. משום הכי שפיר היה יכול לסמוך עליו" [ועי' לעיל שהגרי"ש אלישיב הוכיח מעֲשׂוֹ להיפך, וצ"ע].

ח. נאמנות לנכרי מדין "קים לה בְּגִיָּה"

מדברי בעל שבט הקהתי נראה לענ"ד ללמוד כי ניתן להסתמך על נאמנות מדין "קים לה בְּגִיָּה" גם כשמדובר בנכרי שמכירו וסומך על ישרותו, ולאכול אוכל שהנכרי אומר לו שהוא כשר, כגון כשיש לו שותף נכרי שמכירו היטב לאורך שנים רבות, ויש לו ידיעה ברורה שאינו מרמה אותו. הצעתי את הדברים לפני ידידי רבי מנחם זילבר, מראשי מערכת 'ארטסקורול-מסורה' בארצות הברית, והוא הסכים עמי, וכתב לי: "נראה פשוט שאפשר לומר כן, כמובן עם כל התנאים [או כל צירופי הקולות לזקנים וכדומה] של הפוסקים המובאים במאמר, כל אחד לפי השיטה שלו. אבל בעיקרון "קים לה בְּגִיָּה" נחשב כאילו אני בעצמי יודע, ואינו קשור להלכות נאמנות. במקרה שבשו"ת שבט הקהתי מדובר במי שנתברר שהיה נכרי, והוא כותב שלדעת האגרות משה אפשר לומר קים לה בְּגִיָּה".

ט. האם נאמנות מדין "קים לה בְּגִיָּה" מועילה גם כלפי אחרים?

יש לעיין בחידושו של רבי משה, מה הדין כאשר אב מאמין לבנו או בעל לאשתו מדין "קים לה בְּגִיָּה", האם גם לאחרים מותר לאכול על סמך סמיכה זו. ולכאורה מסברא מסתבר שכן, שהרי לאחר שנותן האוכל נאמן החפצא של הבשר כשר, ואם כן גם אחרים רשאים לאכול ממנו. אולם רבי משה כתב במפורש בסיום תשובתו [אות ה] כי ההיתר הוא רק לעצמו ולא לאחרים: "בשעת הדחק ולאנשים חלשים יש להקל אם יודע בבירור שקים לה בְּגִיָּה לסמוך ולאכול ממה שמבשלת [כלתון] בעדו ואמרה שנעשתה בהכשר. אבל לאחרים ושלא בשעת הדחק ולבריאים יש להחמיר". וכן נקט להלכה רבי אשר וייס, בהמשך דבריו המובאים לעיל: "ואי בדידי תליא, הייתי אומר דאף שאדם רשאי לסמוך על ידיעתו הברורה ועל הרגשת לבו, אין זה אלא לגבי עצמו, אבל אין לו כל רשות לתת משקל להרגשה זו לגבי זולתו. ומצאתי ראייה גדולה לסברא זו בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סימן ס) שדן לגבי יינם של אנוסי ספרד: "לפי שיש לחוש בקצת אנוסים שמא קלקלו מעשיהם ואפילו במקום היתרא אכלי איסורא אין

אני סומך להתיר כן לכל, ואני רגיל לומר למי שבא לו יין, אם אתה סומך על המשלחו שְׁתֵּהוּ אתה בביתך, והיזהר שלא תמכרנו לישראל שאינו בקי במשלחו". הרי לן מדברי חד מרבתינו הראשונים שאדם יכול לסמוך על ידיעת עצמו, אך אין לו רשות להתיר לאחרים על סמך ידיעה זו".

מנגד, בדברי רבי שמאי קהת גרוס [לעיל אות ח] נתבאר כי הסתמך על חידושו של האגרות משה, להכשיר לכל אדם אוכל שהושגח על ידי משגיח שהתגלה כנכרי, מדין "קיים ליה פְּגִינָה".

י. נאמנות מדין "קיים ליה פְּגִינָה" ביחסי כהונה

בספרנו רץ כצבי שבת (סי' כז) נדון "מעשה באדם שחזר בתשובה, ואביו שעדיין אינו שומר תורה ומצוות כלל, ואף מחלל שבת בפרהסיא, סיפר כי הסבא אמר שהוא כהן, ונשאלה השאלה האם מסתמכים על עדותו של מחלל שבת להחשיבו ככהן לאוסרו לנשים הפסולות לכהונה, ולחייבו לעלות לדוכן ולברך ברכת כהנים". ונתבאר שם כי אמנם בשו"ע ("יו"ד סי' קיט סע' ז) נפסק כי מחלל שבת בפרהסיא אינו נאמן אפילו לעדות של עד אחד, אולם לפי חידושו של האגרות משה שאב המכיר את בנו המחלל שבת שאינו משקר רשאי להסתמך על דבריו מדין "קיים ליה פְּגִינָה", ביארנו את הוראת הגרי"ש אלישיב (נרשם בכתבי תלמידו הרב בן ציון קוק) כי "הסבא נאמן להעיד שהוא כהן לכל דבר, ואע"פ שבשעה שאמר זאת הוא כבר לא שמר מצוות, ויכול לישא כפיו", שכן כאשר בן מכיר באביו שאינו משקר לא מסתמכים על נאמנות האב אלא על ידיעת הבן הנחשבת כראיה שלו. ברם לא ברור אם באמת זו הייתה הסיבה להוראת הגרי"ש, שהרי לעיל [אות ז] הובאו דבריו שאין להסתמך על נאמנות מדין "קיים ליה פְּגִינָה", וצ"ע.

סוף דבר

נחלקו הפוסקים האם ניתן להסתמך על דין "קיים ליה פְּגִינָה" בנושאי איסור והיתר וכשרות כאשר סומך על מי שאינו שומר תורה ומצוות שהוא נאמן בעיניו שאינו משקר. ועל פי דבריהם נראה כי כאשר מתארחים בבית שאין בו הקפדה על כשרות לדעת רבי יוסף שלום אלישיב בכל מקום שיש חשש שבעל הבית עלול להכשיל אותו במאכלים שאינם כשרים, אין להסתמך על נאמנות מדין "קיים ליה פְּגִינָה", ולדעת רבי משה פיינשטיין ניתן להסתמך על דין "קיים ליה פְּגִינָה" רק במקום שיש ידיעה והכרה ברורה, כדוגמת אב המכיר את בנו או כלתו, או בעל המכיר את אשתו, וכמו כן ההיתר הוגבל רק לעצמו "אבל לאחרים, ושלא בשעת הדחק ולבריאם, יש להחמיר". לדעת רבי אשר וייס נאמנות מדין "קיים ליה פְּגִינָה" לא הוגבלה דווקא לקרובי משפחה, אלא

“כל שמתוך היכרות קרובה בטוח באדם פלוני ודעתו סומכת עליו, אין בין קרוב לרחוק”. ולכן רשאי לסמוך על כשרות המאכלים כשיש לו היכרות אישית קרובה עם בעל הבית המבטיח שהמאכלים המוגשים על השולחן, כשרים למהדרין. אולם לדעת רבי משה שטרנבוך מעיקר הדין אין להסתמך רק על נאמנות מדין “קיים לה בְּגִינָה”, היות והחפץ חיים הכריע שבזמן הזה אין להסתמך על נאמנות מדין “קיים לה בְּגִינָה”, אך כאשר יש נסיבות נוספות להקל, כגון בחשש רחוק שאב יאכיל את בנו אוכל שאינו כשר, וכשיש גם “חשש איבה וזלזול בכבוד אביו ומוראו”, ניתן להסתמך על נאמנות מדין “קיים לה בְּגִינָה”. ובנדון דידן כתב בתשובות והנהגות (ח”ג סימן רנד) כי לכתחילה “אסור לאכול אצל חשוד שאינו מקפיד על כשרות גם דברים המותרים, דהיינו אוכל כשר” [כהכרעת הבכור שור לעיל אות ב.]. אבל בדיעבד “אם נתארח מותר לאכול אצלו דברים המותרים. ולפי זה נראה שמפני דרכי שלום, או כשיש סיכוי שיביא אותם לחזרה בתשובה, או שעל ידי כך מתארח ומתכבד באכילה ושתייה מותרת, נראה להתיר. ועוד אפשר, שבמקום שמכיר את קרוב משפחתו כאדם ישר ונאמן, שאף שלעצמו אינו מדקדק מכל מקום יודע הוא ומכיר שהמטבח שלו כשר ולא ירמה בשום אופן, יש להקל שלענין דברים המותרים לא נגזור משום כך. וכעין זה מצינו במסכת כתובות (פה, א) בבת רב חסדא דרבא קיבל דבריה אף שהיא אשה ואינה נאמנת כיון שקיים לה בְּגִינָה דלא משקרת, הרי שקיים ליה יש בו גדרים אחרים, ומהני אף באדם שבעלמא אין לו נאמנות. ובנדון דידן, אם מכירם היטב, ואין לו נדנוד ספק שבעלת הבית לא תערב מאכלים אסורים, יכול לסמוך עליה על כל פנים לענין דברים המותרים. אך כל זה בדברים שאין בהם חשש בישול במחללי שבת שדינם כבישולי גוים”. ומסקנתו למעשה: “ולפי זה כשיש לו צורך גדול או רוצה לפעול לקירוב רחוקים או לעת הצורך אצל קרוב משפחה שיועד ומכיר שאינו מרמהו אפילו בדברים בחשש איסור, אוכל דברים המותרים אצל מי שברור לו שלא מכשיל. אבל בלאו הכי אין להתארח לאכול אצלם אף דברים המותרים בלא חשש איסור”. עוד נתבאר על פי דברי שו”ת שבט הקהתי, כי ניתן להסתמך על נאמנות מדין “קיים לה בְּגִינָה” גם כשמדובר בנכרי שמכירו וסומך על ישרותו, ולאכול אוכל שהנכרי אומר לו שהוא כשר.

‘לחשוב כמו שמרגישים ולהרגיש כמו שחושבים זו מדרגה גבוהה מאוד!’

מדברי רמ”צ נריה זצ”ל

לכבוד מלאת ט”ז שנים לפטירתו ב”ט בכסלו תשנ”ו